

REVIZIJA NEVELJSKE PALEOLITSKE POSTAJE

MITJA BRODAR

Inštitut za arheologijo ZRC SAZU, Novi trg 5, YU-61000 Ljubljana

Paleolitsko najdišče v Nevljah pri Kamniku je bilo odkrito in izkopano leta 1938. Najprej so prišle na dan kosti mamuta, kar je vzbudilo v javnosti velik interes. Dnevni tisk je o najdbi obširno poročal. Pri izkopavanju sicer ni uspelo zbrati celega mamutovega okostja, žal manjka tudi lobanja, vendar pa dovolj, da je bilo mogoče skelet postaviti, kar je bila velika pridobitev za naš muzej. O najdbi je vodja izkopavanja F. Kos objavilčasni poročili v Etnologu (1939 a) in Quartârju (1939 b). Še z isto letnico je izšla tudi končna obdelava (1939 c).¹ Kasneje je F. Kos svoje rezultate še enkrat nakratko povzel (1941). Rastlinske ostanke iz najdišča je obdelala A. Budnar-Lipoglavšek in objavila najprej krajše poročilo (1943) in potem končno obdelavo (1944). F. Kos (40) je posnel sedem profilov, od katerih objavlja štiri: IV, VI, III in VII. Za temelj svoje obdelave je vzel profil IV, ki ga je tudi najbolj podrobno opisal (41, 42). Za nadaljnje razmotrivanje je dovolj, če povzamemo samo osnovne označbe tega profila brez podrobnih opisov.

Plast A	45 cm	Humus.
Plast B	45 cm	Puhlica z organskimi ostankei.
Plast C	35 cm	Kremenov pesek.
Plast F	4-8 cm	Prod in pesek ter kurišča.
Plast D	65 cm	Prod in pesek sive barve.
Plast E	4 cm	Prod in pesek barvan z rjavim železovcem.
Plast G	12 cm	Prod in pesek barvan z limonitom.
Plast D ₂ = D	13 cm	Prod in pesek sive barve.
Plast K	40 cm	Mamutova plast. Glinasti pesek temnosive barve.
Plast L	15 cm	Močno poilovčena, temnorjava, humozna barska glina.
Plast M	42 cm	Glinasti pesek svetlejše sive barve z vmesnimi temnorjavimi progami.
Plast N	65 cm	Peščena glina svetlosive barve.
Plast O	51 cm	Peščena glina.

Glavna kulturna plast je plast K, pri dnu katere so ležali ostanke mamutovega skeleta in med njimi tudi fragment rogovja severnega jelena. Ob eni kosti je bilo najdeno (32) »*tipično mikrolitsko, zelo ostro aurignaško rezilce-praskalce... ki je izdajalo civilizacijo... karavanškega aurignacienu (olševske kulture)*«, ki ga Kos tudi opiše in komentira (52). Drugo mlajšo kulturno plast predstavlja plast F. Na strani 52-53 pravi: »*V ostankih teh kurišč ni bilo izrazitih artefaktov... Zanimivo je, da so se našli celi ali surovo načeti sileksovi gomolji ter grobo odklana jedra.*« Razen

¹ Kjer bo v sestavku navedena samo stran, je mišljeno to delo.

tega »... se je našel tudi v tej plasti ... fragment grobo izdelane lončene posode«. Na koncu poglavja o arheološkem inventarju pravi še: »V vzorcu puhlice plasti B so se našli drobci oglja«.

V precej dolgem poglavju z naslovom Kronologija poskuša F. Kos dati splošno sliko o kronoloških naziranjih in na tej podlagi razložiti nastanek neveljskih plasti. Spodnje plasti O, N in M smatra za sediment tople klime in pravi (54): »Topla, vegetaciji ugodna klima doseže v poilovčeni, humozni barski glini, plasti L... svoj maksimum z optimalnimi življenjskimi pogoji interglaciala (Penck) odn. interstadiala (Bayer)«. Malo dalje na isti strani pravi še bolj določno: »Mogoče je tolmačiti to plast kot nastalo v Penckovem riss-würmskem interglacialu...« Za plast K je mnenja, da »... je nastajala v času oddaljevanja od dobe göttweigiško-aurignacienskega efekta...« in »pomenijo redke rjave pole proti vrhu plasti K približevanje višku würmske poledenitve...« (57). Kulturna plast K bi tako spadala v konec iste tople dobe kot Potočka zijalka in bi bila sočasna z zgornjo kulturno plastjo Potočke zijalke (58, 59). Za višje plasti pravi (59): »Celotna slika profilov napravlja v zapovrstnosti plasti od sloja K navzgor časosledno vtis poostrenih klimatičnih razmer, najbrž že nastopajoče würmske poledenitve. Dvakrat se zdi časovno prekinjena prodna in peščena akumulacija... Prvič v plasteh H, G, E. Drugič se je to zgodilo ob prehodu akumulacije proda (plast D) v peščeni sediment (plast C)«. Sklicujoč se na Soergla F. Kos enači plasti H, G, E z interstadialnim presledkom med W I in W II in plast F postavlja »v prvi toplotni interval drugega, klimatično nihajočega würmskega poledenitvenega sunka«. Končno bi »sledéča B plast puhlice... mogoče potemtakem nastajala... lahko tudi v dobi nazadujoče würmske poledenitve« (60). Po tej razlagi bi neveljski profil torej obsegal riss-würmski interglacial in vso würmsko poledenitev.

Kmalu je prišla vojna in delo je zastalo. Po vojni se kaj več o Nevljah ni pisalo. Postaja je v raznih pregledih le omenjena. S. Brodar v dveh člankih (1950, 8 in 1955 a, 433) omenja Nevlje kot našo paleolitsko postajo, toda brez komentarja. V Zgodovini Ljubljane (1955, 232), S. Brodar ugotovi le: »... nekoliko milejše klimatske razmere v presledku poledenitve med würmom II in würmom III. Temu presledku bi z večjo verjetnostjo kot presledku würm I/II prisodili tudi najdba mamuta v Nevljah...«. J. Rakovec omenja leta 1958 (29): »... sled pračloveka, ki sodi v würm II ali morda še celo v nekoliko mlajšo dobo, so odkrili pri Nevljah.« Tudi F. Osole (1964-65, 12) se v pregledu slovenskega paleolitika na VI. kongresu arheologov Jugoslavije ni spustil v podrobnosti. Ugotovil je le, da »... kremenasto rezilce, ki ga je odkril F. Kos ob mamutovem skeletu v Nevljah pri Kamniku, prisodimo brez pridržkov gravettienu, edini doslej pri nas ugotovljeni in dokaj močno zastopani mlajšepaleolitski kulturi v mlajšem würmu«. F. Osole omenja tudi v objavi Babje jame (1972, 35), da sodi najdba iz Nevelj v končno obdobje würmskega glaciala. I. Rakovec (1975, 255) uvršča Nevlje v würmsko stadialno dobo II + III. V Praistoriji Jugoslavenskih zemalja I (M. Brodar, F. Osole 1979, 145) pa je napisano: »... mlade-paleolitski mikrolit koji vjerovatno pripada u tardigravetienski kulturni stupanj. Čitav sloj spada kronološki u vrhunac III. würmskog stadijala.«

Iz navedenega je vidno, da v nobeni omembi niti kot možna hipoteza niso upoštevani Kosovi zaključki. Taka situacija je nenavadna, zato je že čas, da se zadeva pojasni. Vendar bo treba seči nazaj, prav v čas odkritja. Kmalu po vojni sva šla s S. Brodarjem v Nevlje in okolico. V celem dnevu je bilo dovolj časa, da mi je

podrobno povedal ves potek dogodkov v zvezi z neveljsko najdbo. Ker je od takrat preteklo štirideset let in je možno, da bi prišlo do kakšne netočnosti, bom historiat podal tako, kot to dovoljujejo ohranjeni dokumenti.

V Nevljah so leta 1938 začeli graditi most čez Nevljico. Po F. Kosu (27) so delavci pri kopanju mostnih temeljev dne 14. marca našli kosti. Kamniški župan je o najdbi javil v Ljubljano. Naslednjega dne je šel v Nevlje preparator Narodnega muzeja V. Herfort in po povratku potrdil, da gre za fosilne kostne ostanke. Že 16. marca sta odšla v Nevlje takratni vodja prirodoslovnega oddelka Narodnega muzeja dr. F. Kos in V. Herfort in pričelo se je izkopavanje teh fosilnih kosti. Tega dne je že izšlo v Jutru poročilo o najdbi, na podlagi katerega piše še isti dan S. Brodar (16/3, 1938, PASB) I. Rakovcu: »*Ali ste si že ogledali novo najdišče mamuta (?) v Nevljah pri Kamniku... prav zanimala bi me stratigrafija, saj se na časopisne vesti ni mogoče zanesti. Vsaj v Jutrovem sporočilu danes je vse polno napak, ki izvirajo iz nepoučenosti. Vsekakor bi bilo na mestu vzeti v obzir tudi možnost paleolitske postaje... bi mi zelo ustregli, če bi mogel od Vas izvedeti podatke, na katere se lahko zanesem.*«

Takrat je bil S. Brodar v Sloveniji edini, ki se je ukvarjal s paleolitikom. Za sabo je že imel raziskovanje Potočke zijalke, Mornove zijalke in Špehovke. Podobno kot v Nevljah so leta 1934 pri gradnji ceste v dolini Sopote v Njivicah slučajno naleteli na jamo in fosilne kosti. Ko je to zvedel, je pohitel tja, organiziral izkopavanje in pokazalo se je, da gre za paleolitsko postajo (S. Brodar, 1935). Bilo je torej logično, da je reagiral na prvo vest o neveljski najdbi in bil pripravljen prevzeti raziskovanje. Da je že bil tudi mednarodno priznan, priča med drugim, da je bil v skupini, ki je v času kongresa INQUA leta 1936 na Dunaju ugotovila potrebo po strokovni paleolitski reviji za širši evropski prostor in ji izbrala ime Quartär. Kakor drugi iniciatorji je tudi S. Brodar obljubil prispevek za prvo številko in sprotna obvestila o novih najdbah v Jugoslaviji. Slednje omenjamo zaradi tega, ker je imelo precejšnjo vlogo pri neveljskih dogodkih. F. Kos je bil prirodoslovec in ker je imel ob strani še preparatorja V. Herforta, je bilo izkopavanje fosilnih kosti v prav dobrih rokah. Toda po najdbi prvega artefakta, ko je postalo jasno, da gre za paleolitsko postajo, bi bilo koristno, da bi prešlo izkopavanje in kasnejše objavljanje v roke S. Brodarja. Ta je že naslednjega dne (17. III.) odšel iz Celja v Nevlje, vendar F. Kos ni bil pripravljen prepustiti izkopavanja. Ker sta oba prizadeta ob raznih priložnostih poudarjala svoje prijateljsko razmerje, bi se problem najbrž dal rešiti s kako obliko sodelovanja. Podrobnosti o tem iz ohranjenih dokumentov ni mogoče rekonstruirati. Nakazuje jih pismo I. Rakovca (22/3, 1938, PASB) S. Brodarju, v katerem mu sporoča tekoče novice o izkopavanjih in omenja, da »... o zamenjavi oseb ni bilo govora«, in razglednica L. Zotza (5/4, 1938, PASB): »*Hoffentlich zieht man Sie zu den Ausgrabung doch hinzu, damit die Garantie gegeben ist, dass alles sachgemäss gemacht wird.*«. Toda stvar se je nepričakovano drugače zapletla. Res je kamniški župan javil najdbo v Ljubljano in tako priklical Narodni muzej, toda ko so Kamničani videli, da gre za reprezentativno najdbo, so jo hoteli obdržati v Kamniku. Upanje na uspeh so videli v zamenjavi vodstva izkopavanj. S. Brodar je bil iz Celja in upali so, da bi ob njegovem vodstvu lažje prišli do mamuta. Kdaj, kje in koliko se je o tem govorilo ni dokumentirano. Ohranjeno je pismo železniškega uradnika Franca Koželja (25/III, 1938, PASB) v katerem upa, »*da se najde več eksemplarov mamuta, tako da bi imel Kamnik svojega in Ljubljana svojega. S tem bi bil poravnani tudi spor med obema.*«. Tudi iz poročil o neveljski najdbi v dnevnem časopisju je nasprotje vidno. Kakor piše I. Rakovec (13/4, 1938, PASB) S. Brodarju se je zadeva končala tako, da »... je

banska uprava določila, da morajo Kamničani oddati mamuta v Ljubljano.« K sreči je pa ohranjeno pismo, ki ga je 22. marca pisal Janko Stele iz Kamnika (22/3, 1938, PASB) S. Brodarju in v katerem pravi: »Za izkopine v Nevljah pri Kamniku že veste in ste si jih že ogledali. Sedaj vodi izkopavanja neki gospod iz Ljubljane, o katerem pa očitvidci trdijo, da jih ne vodi dovolj previdno in skrbno. Smo v resnih skrbeh, da se še nadalje ne bi kaj pokvarilo ali izgubilo.

Zato Vas podpisani kot polnomočni pooblaščenec občine Kamnik prosim, da se še enkrat in čimprej oglasite v Kamniku, da se zaupno dogovorimo, ali ne bi bilo mogoče ukreniti tako, da bi ta izkopavanja vodili Vi in bi Vam kot dolgoletnemu praktiku taka dela mogli bolj zaupati. Glede potnih stroškov in stroškov bivanja v Kamniku bi uredili tako, da Vam iz tega ne bo nastala kaka škoda.

V informacijo Vam sporočam, da je občina Kamnik odkupila svet, na katerem se izkopavanja vrše kakor tudi ima primeren kredit za izkopavanja sama, tako, da bi se vse vršilo v režiji kamniške občine.«

Pismo je prišlo v Celje naslednji dan in S. Brodar je takoj napisal odgovor (23/3, 1938, PASB): »Z ozirom na Vaš dopis od dne 22. t. m. Vam kot polnomočnemu pooblaščenцу občine Kamnik najvljudneje sporočam:

Ker je izkopavanje v Nevljah že započel Narodni muzej v Ljubljani po svojem zastopniku g. dr. F. Kosu, vodji prirodoslovnega oddelka Nar. muzeja v Ljubljani, je razumljivo, da mi je sedaj vodstvo izkopavanja nemogoče prevzeti. Kajti upravičeno bi se to lahko smatralo kot nezaupanje proti zavodu in g. dr. Kosu, s katerim sva si v prijateljskih odnosih. Pri izkopavanju bi lahko sodeloval le v sporazumu z Narodnim muzejem oz. z njegovim zastopnikom g. dr. Kosom, ako bi me k temu sodelovanju poklicali merodajni faktorji in mi preskrbeli potrebni dopust.«

Kamniška akcija ni ostala tajna, ampak je zanjo, gotovo preko posrednikov, ni pa znano v kakšni obliki, izvedel tudi F. Kos. Morda je zamera, ki je nastala, bila še poostrena z mislijo, da je S. Brodar tisti, ki intrigira proti njemu. Nazunaj je vse teklo normalno. F. Kos je s telegramom (24/3, 1938, PASB) pozval S. Brodarja na ponoven obisk, kar je ta tudi storil. Po tem obisku je pisal (28/3, 1938, PASB) I. Rakovcu: »Kamničani še vedno niso obupali in še kujejo načrte, da bi mamut pripadel njim... Kljub mojemu odgovoru so me še naprej nagovarjali, naj prenočim v Kamniku, da se bomo 'domenili'. Seveda sem gladko vse odklonil in jim ušel.« Izkopavanja je do konca tj. do 7. aprila vodil F. Kos.

Zdelo se je, da so se razmere ustalile. Odgovarjajoč na dopisnico S. Brodarja mu poroča F. Kos (7/5, 1938, PASB) o stanju na terenu, o obdelavi vzorcev in težavah s poročilom. V obširnem pismu o raznih rečeh piše S. Brodar 11. maja (PASB) L. Zotzu, s katerim sta bila v stalnih stikih (L. Zotz, si je leto poprej tudi prišel ogledat naše paleolitske postaje in bil nekaj dni pri izkopavanju v Špehovki), tudi nekaj o Nevljah. Izraža mnenje, da gre le za prehodno postajo, ki naj bi bila na najbližji terasi. Ob koncu pravi: »Eine Profilaufnahme, die ich gelegentlich meines Besuches für mich aufgenommen habe, dürfte Sie interessieren, deshalb lege ich sie dem Briefe bei.« V pismu 21. maja se F. Kos zahvaljuje S. Brodarju za poslani separat iz Quartärja in mu spet poroča o tekočih zadevah (21/5, 1938, PASB). Nato nekaj mesecev v arhivih ni nič o Nevljah.

Dne 18. avgusta piše L. Zotz, urednik Quärtarja, S. Brodarju: (18/8, 1938, PASB) »Bekomme ich zum 1. IX. den kleinen Artikel: Neue paläolithische Forschungen in Jugoslawien? Bitte!« Ta poziv je posledica dunajskega dogovora iz leta 1936, ki smo

ga zgoraj omenili. Na razglednici (24/8, 1938, PASB) je ponoven poziv urednika Quartärja in nov datum, tj. do 30. novembra. Med drugim piše S. Brodar nekaj dni kasneje (31/8, 1938, PASB) I. Rakovcu tudi tole: »Ker me je dr. Zotz naprosil, naj napišem do konca septembra za Quartär poročilo, kaj je bilo v zadnjem letu v Jugoslaviji paleolitsko novega, nameravam te dni naprositi pismeno dr. Kosa, če bi mi dal še nekaj podatkov... Ko sem bil zadnjič v Ljubljani, sem šel... še v muzej, a dr. Kos je bil nekje v planinah.« Na dopisnici (5/9, 1938, ANM) pa piše F. Kosu: »Koncem avgusta sem bil v muzeju, pa si bil na hribih. Ker moram za Quartär napisati do 25. sept. poročilo, kaj je v Jugoslaviji paleolitsko novega, bi te prosil, če mi sporočiš, ako imaš kake nove momente. Jaz Ti bom poročilo poslal, preden ga odpošljem, v pregled...« F. Kos takoj odgovarja S. Brodarju (7/9, 1938, PASB) in med drugim pravi: »... Ti omenim, da sem vendar jaz tokrat poklican kot prvi... da o tem poročam.« In dalje: »Vem, da tudi Tebi ne bi bilo ljubo ako bi kdo, ki je slučajno prisostvoval pri Tvojih izkopavanjih, ujel tam nekaj podatkov... pričel s poročili...« Sledi dne 17. IX. ponovni poziv L. Zotza za poročilo v Quartärju (17/9, 1938, PASB). Kakšno je bilo Zotzovo stališče je razvidno iz stavka: »Mit der späteren Hauptveröffentlichung durch Sie oder Andere hat das ja nichts zu tun.« Toda S. Brodar mu je v odgovoru (25/9, 1938, PASB) razložil, zakaj poročila ne bo napisal. Že 29. septembra mu L. Zotz odgovarja (29/9, 1938, PASB) in med drugim tudi sporoči: »... Herr Fran Kos hat mir wenige Tage vor Eintreffen Ihres Briefes ein Artikelchen über Nevlje... geschickt. Anfangen kann man damit freilich nicht viel. Ich werde es aber dennoch drucken mit einigen kleinen Nachsätzen von mir...«

S. Brodarja je Kosovo pismo prizadelo in užalilo. Zato mu je odgovoril »še le po preteku nekaj časa« dne 22. novembra. Dalje piše (22/11, 1938, PASB): »Da si bil Ti vodja izkopavanja in da si Ti ugotovil novo postajo, mi lahko verjameš, da bi bil pribil.« In dodaja: »Ne zameri mi, če glede izvajanj v Tvojem pismu ugotovim, da nisem bil slučajno navzoč pri izkopavanju in da si lastim pravico o vsakem paleolitskem nahajališču pri nas imeti svoje mnenje.« Isti dan kot Kosu piše tudi L. Zotzu (22/11, 1938, PASB): »Im Interesse der Wissenschaft will ich keinen Streit. Erst wenn seine Hauptarbeit erscheint, werde ich eventuell meine Meinung äussern. Es ist daher vielleicht noch besser, wenn Sie mich überhaupt nicht erwähnen.« Poročila Quartärju seveda ni napisal in tako je odpadlo tudi poročilo o njegovem lastnem delu v Planovski zijalki, Ajdovski jami, Kostanjevici in o prizadevanjih za najdbo domnevne paleolitske slike mamuta pri izviru Kolpe (pismo Zotzu 25/9, 1938, PASB).

Toda L. Zotz želje, naj ga ne omenja, ni upošteval. K članku F. Kosa (1939 b) je v svojem dodatku (str. 151) celo objavil profil, ki mu ga je poslal S. Brodar kot osebno informacijo (glej zgoraj: »dürfte Sie interessieren«) in nikakor ne za objavo. Objavljeni profil je seveda razburil F. Kosa. Po eni strani, ker je moral dobiti vtis, da ga hoče S. Brodar na vsak način prehiteti, po drugi strani pa je objavljeni profil drugačen od njegovega. Po svojem opisu profilov navaja F. Kos (43 in 44) profil, ki je v Quartärju in strupeno dodaja: »Takega in podobnega profila v vsem neveljskem paleolitskem najdišču, kakor tudi tu v celoti obravnavanem razgaljenem terenu nismo nikoli odkrili in nikoli ugotovili, ker ni obstojal. Navedeni stratigrafski podatki ne navajajo nekaterih plasti, ali pa jih naštevajo preveč. Nekateri navedene plasti ne ustrezajo niti po kakovosti, večina niti v jakosti, mnoge niti v zapovrstnosti itd. plastem neveljskih prereзов.« V arhivu Narodnega muzeja se nahaja izjava

preparatorja V. Herforta (24/5, 1939 ANM). Podrobno je opisano, da je prišel S. Brodar v Nevlje dan po odkritju artefakta. Dvakrat je poudarjeno, da S. Brodar »... ni nikoli meril plasti v profilih, ter tudi nikoli imenoval kake plasti z odgovarjajočimi imeni.« Ne more biti dvoma, da je V. Herfort dal to izjavo na željo F. Kosa, ki je hotel imeti dokument za primat odkritja in za pravilnost svojih profilov. Da je bil artefakt odkrit en dan pred prihodom S. Brodarja v Nevlje in da gre odkritje F. Kosu, ni bilo nikoli sporno. Neveljski profil in njegovo interpretacijo pa bomo še obravnavali.

Toda za glavno razliko med obema profiloma, da po S. Brodarju v Nevljah ni puhlice, F. Kos niti ni vedel. Pismo S. Brodarja F. Zotzu, v katerem mu med drugim sporoča, kakšen je profil v Nevljah, je bilo v nemščini. Izraz *mivka* je prevedel z izrazom *Fluvsand*. Če pogledamo objavljeni profil v Quartärju, vidimo, da je napisana beseda *Flugsand*. Gre za navadno tiskarsko napako, zamenjana je le ena črka (g namesto ostrega s). Take napake so pogoste, vendar se skoraj vedno vidi, katero besedo je avtor hotel napisati. Le redke so take napake, ki spremenijo smisel. V navedenem primeru je smisel prav usodno spremenjen. Za puhlico običajno uporabljajo Nemci besedo »Löss«, vendar je mogoče tu in tam najti tudi besedo »Flugsand«. V tem primeru torej noben bralec ne more pomisliti na tiskovno napako. Z zamenjavo ene črke je bil vodni sediment spremenjen v vetrni sediment in s tem Kosova ugotovitev puhlice potrjena.

Separat »*Neveljskega paleolitika*« je F. Kos poslal tudi L. Zotzu, ki po prejemu piše (18/1, 1940, PASB) S. Brodarju: »*Zu dieser Arbeit von Kos ist sehr viel negatives zu sagen.*« Nato našteva svoje pripombe in pravi: »*Mundlich vermöchte ich Ihnen darüber noch viel mehr zu sagen. Eines ist aber sicher, wir können den Vorwurf, in Quartär II. eine falsche Angabe gemacht zu haben nicht auf uns sitzen lassen.*« Zadnji stavek je cel podčrtan. Iz tega je čutiti skrb za ugled revije, po drugi strani pa popolno zaupanje v objavljene podatke. Toda tukaj se je ustavilo; S. Brodar je imel Nevelj dovolj. Po objavi F. Kosa (1939 c) je odpadla tudi možnost »... *eventuell* ... *Meinung äussern*« iz prav nenavadnega vzroka. Kosovo delo je tako zgrešeno, da normalna kritika, ki dovoljuje diskusijo, ni mogoča. Poleg vrste napak in slabosti je predvsem popolnoma napačen osnovni prijem in tako je, kratko rečeno, ves tekst brez vrednosti. Uničujoča kritika bi pri nepoznavalcih, in to bi bili v danem primeru (razen kakšne izjeme) vsi čitatelji, mogla vzbuditi vtis, da gre za maščevalno potezo. Da bi bil končno mir, je S. Brodar vzel nase očitek, da je dal napačne podatke, pa tudi, da se strinja s puhlično plastjo v neveljskem profilu. Tako je ostal »*Neveljski paleolitik*« brez komentarja do danes.

Če nahitro pregledamo delo »*Neveljski paleolitik*« (F. Kos, 1939 c), ki je po svoji zgradbi sicer precej nesistematično, daje kar resen videz. Seznam literature je obsežen in kar neverjetno je, da je avtor lahko v razmeroma kratkem času vsa navedena dela dobil. Njegovi opisi plasti izdajajo skrb, da bi bili dovolj natančni in podrobni. Zdi se, da F. Kos naloge ni podcenjeval in je vložil precej truda in časa v obdelavo. Toda izkazalo se je, da tako na hitro le ne gre. Podrobna kritika vsega teksta bi bila zelo obsežna, še posebej zato, ker bi morali najprej rekonstruirati stanje vede v predvojnem času. Tako delo danes gotovo ni več smiselno, zato bomo opozorili le na stvari, ki bistveno spreminjajo pogled na najdišče.

V začetku smo že navedli neveljski profil, kakor ga je zabeležil F. Kos (41). V geološkem uvodu v stratigrafijo pravi: »*Večji del slojnega gradiva kvartarnih sedimentov, ki jih poznamo iz profilov paleolitskega neveljskega najdišča, so nanesele*

vode (v kolikor gradivo ni mogoče eolskega porekla)...» (40). V tekstu je še na veliko mestih govora o vodnem nastanku te ali one plasti. In vendar je napisal: »Izhodišče naših kronoloških razmotrivanj je vsekakor poilovčena humozna plast L barske gline... Ta poilovčena plast našega najdišča ima v prenešenem smislu kot istočasen fenomen z nekaterimi pridržki, svoj analogon v poilovčeni coni mlajše puhlice ob Donavi nad Kremsom. V krajih Willendorf, Krems, Aggsbach itd. so bila odkrita v tej puhlici najdišča mladopaleolitske kulture...» (55). Vzporejanje puhličnih profilov je možno, ker gre za pojav širokega obsega s povsod enakimi zakonitostmi. Vodni sediment v Nevljah pa je izrazito lokalnega značaja in ga ni mogoče posploševati. Navedeno Kosovo izhodišče, to je istovetenje vetrnega sedimenta puhlice in njene diagenoze z vodnim sedimentom, je tista temeljna napaka, zaradi katere je vse besedilo zgrešeno. Tako vzporejanje je vodilo F. Kosa v interglacial, oziroma v toplo dobo Potočke zijalke. Pred vojno je že bilo znano, kako pomembno vlogo ima mamut npr. v Věstonicah ali Předmostu. Kljub nejasnosti o poteku würma in njegovih nihanj je mamut v zvezi z mlajšim paleolitikom že takrat pomenil le mrzlo dobo, ki je sledila toplemu obdobju Potočke zijalke. Ker je F. Kos vedel, da v topli dobi mamut pač ne more živeti, si je skušal pomagati tako, da je najdbo datiral v konec tople dobe oziroma v začetek prihajajoče poledenitve. Pri razlagi celotnega profila se tako nujno pojavi protislovje. Za mamutovo plast K pravi (57): »... pomenijo redke rjave pole proti vrhu plasti K približevanje višku würmske poledenitve«. Za višje, torej mlajše plasti pa pravi (59): »... napravlja... od sloja K navzgor... vtis... nastopajoče würmske poledenitve«. Poledenitev, ki se že približuje višku, mnogo kasneje šele nastopa! Kje je F. Kos dobil idejo, da je istovetil svojo plast L s poilovljeno cono puhlice, ki ga je pripeljala na napačno izhodišče, ni znano. Lahko le domnevamo, da ga je v zmotu zavedla plast B, pod humusom, ki jo je opredelil za puhlico.

Zdaj se moramo vrniti k omenjenemu opisu profila, ki ga je L. Zotz na podlagi podatkov S. Brodarja objavil v Quartärju in za katerega F. Kos tako odločno trdi, da »ni obstojal«. K sreči je ohranjen originalni zapisek S. Brodarja, ki ga je napravil ob svojih obiskih izkopavanj v Nevljah (PASB). Na sl. 1 je fotokopija tega zapiska. K profilu je treba pripomniti, da gre za skico profila in ne za natančen posnetek, kakršnega je treba narediti za dokumentacijo. Debelina posameznih plasti je pri taki skici navadno ocenjena. Zdi pa se, da je imel S. Brodar izmerjene vsaj metrske točke. Če ugotovimo, da je po Kosovih profilih mamutova plast K v profilu IV globoko 255 cm, v profilu VI 224 cm in v profilu III 228 cm, vidimo, da je globina 2,30 m po S. Brodarju kar prava in ni pomembno ali jo je meril ali ocenil. Na tej podlagi lahko brez nadaljnjega sprejmemo, da so tudi druge debeline plasti na označenem mestu (glej tloris v zapisku) dovolj točne. K opombi »bil tam 17/18 in 24/27 marca 1938« je treba opozoriti, da pomeni 17. marec odhod iz Celja v Ljubljano popoldan po šoli in 18. marec navzočnost pri izkopavanju, kar se ujema s Kosovim podatkom. Podobno je z drugim obiskom: 24. marca popoldne odhod iz Celja, 25. in 26. je bil v Nevljah in v nedeljo 27. se je vrnil v Celje.

Če poskusimo primerjati oba profila, moramo najprej omeniti, da je S. Brodar na svoji skici označil mesto svojega opisa, da pa iz precej obsežnega Kosovega besedila in prilog ni mogoče ugotoviti, kje so njegovi profili. V separatu, ki ga je F. Kos podaril S. Brodarju, je ta na tlorisu (sl. 1, 33) ob robu izkopa s svinčnikom označil, kje naj bi bili profili. Ker pa je napravil zraven več vprašajev, je videti, da tudi on, ki je bil na izkopavanju, ni mogel zanesljivo rekonstruirati lege profilov.

Površje

Humozna plast

Mivka

*** Izujšće ***

Prod. Vii plasti
okobrujti in debelejši
mešan s peskom.
V njem siv zilke
material.

10 cm mrazg. cone. plast.

Limonoviti prod

Štrikavica mivka

ki je pa v tem profilu in
Sivica z bitum. progami

10 cm bitumozna, pestna plast

Sivica z bitum. progami

Bolj svetla Sivica,
vendar pri dnu zgoraj
bitum. prog

na vrhu: tečaj neokopano

Kamnik
↑

profil

Najdišče

Nevlje
1 m

Regulacija
↑

Mikrolit iz črnega
siliksa po
Spreminu.

2 m

Kamnova in
kultura plast.

3 m

3,25

Pal. postaja
Nevlje

Jri Kamnik

Pril tam
17/18 in 24/27
marca 1938.

Razen tega je F. Kos objavil od profilov (sl. 3), ki so dolgi 13 oziroma 14 metrov, le njihove izseke in ni vseeno, kje so ti izseki.

Ugotovili smo že, da vodne sedimente, kakršni so v Nevljah, ne gre posploševati. V vodnih sedimentih se lahko na zelo majhnih razdaljah menjajo debeline in kvaliteta plasti. Razlike, ki obstajajo med obema opisoma pri debelini in globini plasti in njihovi razvrstitvi je prisoditi temu, da sta avtorja posnemala plasti na različnih mestih, medtem ko so razlike v kvalifikaciji plasti in poimenovanju lahko do neke mere posledica subjektivnega ocenjevanja. V bistvenem se profila vendarle ujemata. Oba nedvomno povesta, da gre za vodne sedimente, če seveda za plast L upoštevamo Kosovo označbo »barska glina« in ne njegovo razlago o puhličnem nastanku (56). Iz obeh profilov tudi izhaja, da se je spodnji del odlagal v mirni oz. počasi tekoči vodi in da je zgornje plasti nanesa tekoča včasih precej deroča voda. Razen tega je pri obeh profilih videti jasno in enako, da leži kulturna plast z mamutom v zgornjem delu spodnjega kompleksa plasti. Režim mirnejše vode traja po poginu mamuta in obisku človeka še nekaj časa, preden nastopi sprememba. Ta prehod k zgornjim plastem je nejasen. Zdi se, da so zgornje plasti diskordantne in je vmes erozijska faza.

Med obema profiloma pa obstaja razlika, ki je res nepremostljiva in je posledica hude napake F. Kosa. Plast pod humusom je okvalificiral kot puhlico, torej kot vetrni sediment. Njen nastanek si predstavlja (47) takole: »Izmed štirih velikih ledenikov Kamniških Alp würmske in powürmske poledenitve (stadialne morene) je bistriški ledenik združil vso maso ledu in zelenega srena skoraj cele južne strani tega gorovja (Lucerna 1906). Severozapadni zračni toki so imeli s prašnim bremenom le kratko pot od obrobni ozemelj ledenika do neveljske kotline. Teren würmskih ledeniških grobelj bistriškega ledenika... ima zelo velik horizontalen obseg ter seže proti jugu med drugim tudi v bližino današnje državne smodnišnice, ki leži približno 1 km severno od Kamnika (Lucerna 1906)«. Iz citata je razvidno, da je F. Kos navedene podatke prevzel po Lucerni, toda prezrl je majhno podrobnost. R. Lucerna (1906, 26) namreč pravi: »Das Moränengebiet hat eine grosse horizontale Erstreckung. Es reicht vom Bauer Urschitz bis zur Putzpulverfabrik.« In na strani 27: »Die höchsten Wälle erheben sich gleichfalls am rechten Ufer gegenüber der Putzpulverfabrik. Hier endet das Moränengebiet mit mächtigen Doppelwalle.« R. Lucerna torej ne govori o državni smodnišnici pri Kamniku, ampak o »Putzpulverfabrik«, kar pomeni manjši obrat, ki je deloval v času stare Avstrije na Kopiščih. Čudno je, da F. Kos ni prebral tudi F. Seidla (1907), ki je zelo jasno napisal, da: »...je pridrla ledena reka do Kopišča.« (203) in na strani 207: »Od tod naprej proti Stahovici visita pobočji naravnost proti strugi in svedočita, da je dolina izdelek tekoče vode«; na strani 208 pa še: »Slične groblje in skale nahajamo do Kopišča, ampak dalje proti jugu ne več. Pri Kopišču je torej dolnji konec Bistriškega ledenika in od njega preobražene doline.« Predpostavka F. Kosa o neposredni bližini moren, ki naj bi jih veter izpihaval, torej nima osnove. Da bi veter nosil prah od Kopišč do Nevelj, ni verjetno. Razen tega je razsežnost moren bistriškega ledenika mnogo premajhna, da bi veter od tod lahko nanosil do 45 cm debelo plast puhlice. Še manj je verjetno, da bi se puhlica nabrala samo v Nevljah in nikjer drugje, pa še tukaj ne povsod, saj v profilu III, ki je oddaljen le 8 m od profila IV (40), ni puhlice.

Sl. 1: Zapisek S. Brodarja ob obisku neveljskih izkopavanj.

Abb. 1: Die Aufzeichnung von S. Brodar beim Besuch der Nevlje-Ausgrabung.

Leta 1938 se je I. Rakovec ukvarjal z geologijo in morfologijo Tuhinjske doline. Zaradi teh študij pa tudi zaradi okostja mamuta, ga je neveljsko najdišče zelo zanimalo. Zato je izkopavanje večkrat obiskal. Iz opisa profila (I. Rakovec 1939, 183) vidimo, da je uporabil isto poimenovanje plasti kot S. Brodar, le da navaja eno plast več, in sicer med humusom in mivko še »45 cm debela plast precej peščene rjave ilovice«. Po debelini in legi sodeč gre za plast, ki jo F. Kos označuje kot puhlico. I. Rakovec sicer ne navaja točnega mesta svojega profila; verjetno ga je posnel v bližini enega od profilov IV ali VI (VII je izven najdišča), v katerih F. Kos navaja »puhlico«. Profil III je verjetno blizu mesta, kjer je vzel profil S. Brodar, ker v teh dveh te plasti ni. I. Rakovec piše dalje (184): »Debela plast sivice... nam priča, da je bilo tu jezero« in »Jezerska glina je potemtakem ekvivalent talne morene in zadnje poledenitve...«. S tem je datiral tudi kulturno plast v zadnjo mrzlo dobo. Na isti strani je zanimiva še njegova ugotovitev: »Prod v debelini ca. 80 cm, ki sledi v Logu nad prej omenjeno sivico (jezersko glino), utegne pripadati že postglacialu.«

Po F. Kosu (59) bi se plast F s kuriščem »... mogoče dalo uvrstiti v prvi toplotni interval drugega, klimatično nihajočega würmskega poledenitvenega sunka.« Ker je imel nad to plastjo še puhlico, jo je bil prisiljen datirati v pleistocen. Že 28. marca 1938 sporoča S. Brodar (PASB) I. Rakovcu o tej plasti takole: »Artefakti iz zgornjega ognjišča nad prodom niso zanesljivi. Komadi so povečini močno oglašeni od vodnega transporta in razen tega sem našel isti material v prodru. Slične komade poznam iz Svetokriške jame, in sicer iz plasti, ki je že vsaj neolitik.« Po mnenju S. Brodarja in I. Rakovca je prod torej postglacialen. Že zgoraj smo opozorili na navedbo F. Kosa, da so v tej plasti našli »fragment grobo izdelane lončene posode«. Fragment keramike postglacialnost proda dokazuje.

Omenimo tu še, da je tudi M. Šifrer (1961) obravnaval neveljske plasti. Ker se ne dotika kulturne problematike, teksta ni treba komentirati. Prav pa je, če popravimo nekaj napak, ki zadevajo S. Brodarja. Na str. 95 pravi: »... Brodarjevi zapiski« in »ugotavlja Brodar« ter citira cel odstavek opisa plasti. V resnici gre za opis plasti, katerega avtor je I. Rakovec (1939, 183), ki se je zapiskov S. Brodarja, kakor sam pravi, le poslužil. Torej je treba tudi v sledečem odstavku zamenjati ime Brodar z Rakovec. Na str. 99 je zaradi tega treba izpustiti »in Brodarja (73)« ter malo dalje še »Tri plasti ugotavlja tudi Brodar, ki v nasprotju s Kosom vidi v plasti neposredno pod preperelino čisto navadno rjavo peščeno ilovico.« Na str. 102 je treba izpustiti: »... z Brodarjevimi zapiski (73, 183) kot tudi...«. Podobna zamenjava imen je na str. 96, kjer M. Šifrer pravi: »Tako je najti v spodnji plasti med peščeno glino ali mivko po Brodarju še kot oreh debele prodnike.« Pravilno je »po Kosu«, ki ga Šifrer tudi citira.

Že v poglavju »Kronika, okolnosti, domneve« pri opisu odkritja artefakta pravi F. Kos: »Ploščati, podolgovati kamenček..., se je izkazal kot lep temen sileks in sicer kot lepo, tipično mikrolitsko, zelo ostro aurignasko rezilce – praskalce...« (32). V poglavju »Arheološki inventar« še dodaja: »V prerezu tvori enakokrak trikotnik z zelo kratko osnovnico in dolgima krakoma. Dolg je 29,7 mm; rezilo široko 6,6 mm; ena stran je zelo ostra, druga, hrbet, je topa ter debela 3,3 mm« (52). In dva odstavka dalje: »Značilen za naš mikrolit je tudi držajni nastavek; en konec nožiča tvori praskalo, drugi konec pa nastavek za držaj (Pfeiffer, 1912).« Neveljski artefakt je F. Kos (32) opredelil kot orodje, »ki je izdajalo civilizacijo po Bayerju diagnosticiranega in opisanega karavanškega aurignacijskega (olševske kulture), torej manufakt, soroden podobnim artefaktom iz Potočke zijalke« in ga tako direktno vzporedil s Potočko

zijalko. Ne da bi navedel kakršnekoli argumente na drugem mestu (57) pravi: »Neveljski mladopaleolitik tipološko ni istočasen s kulturo ozkih rezil v spodnjem delu plasti Potočke zijalke... ampak je, kakor se zdi, mlajši.« Če F. Kos trdi, da so Nevlje mlajše od spodnjih plasti Potočke zijalke, istočasno pa, da spadajo v olševsko kulturo, je lahko mislil le, da so Nevlje sočasne z zgornjimi plastmi Potočke zijalke, tik predno je človek nehal prihajati v Potočko. Zdelo se mu je, da se s tako razlago ujemata njegov geološki in arheološki rezultat, da spadajo Nevlje v začetek prihajajoče poledenitve. Pri tem pa ni upošteval velike višinske razlike med obema postajama. Ko je postalo življenje v Potočki zijalki nemogoče, ohladitev 1300 metrov nižje okrog Nevelj še ni dopuščala naselitve mamuta. Razen tega je treba upoštevati, da se odziva živi svet na klimatske spremembe z določeno retenzijo. Istočasno življenje človeka v Potočki zijalki in življenje mamuta ter severnega jelena v Nevljah je izključeno. Računati je zagotovo treba s precejšnjo časovno razliko, na kar opozarja S. Brodar (1939, 88), ki pravi: »Ko je bilo v višini že vsako življenje naravnost nemogoče, se je v nižinskih postajah še dolgo nadaljevalo.«

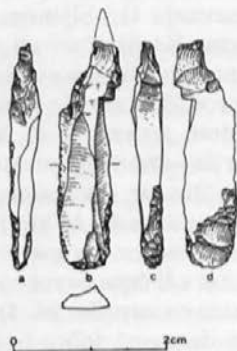
V tekstu govori F. Kos večkrat o »poznem aurignacienu«, vendar pa nikjer ne definira, kaj s tem misli. Zaradi primerjave s Potočko zijalko se zdi, da misli na njene zgornje plasti. Po drugi strani pa navaja R. R. Schmidta (1909), pri katerem je pozni aurignacien takratna druga razvojna faza aurignaciena, torej to kar danes imenujemo gravettien. Zdi se verjetno, da F. Kos tega sploh ni ločil, kar sledi tudi iz njegove primerjave neveljskega artefakta in retuširane kline iz Potočke zijalke (51).

Zanimiva je trditev, da ima neveljski artefakt »držajni nastavek«, pri čemer se sklicuje na L. Pfeifferja (1912). Navedeni avtor ima v svoji knjigi posebno poglavje z naslovom »Die Kerbspitzen (pointes à cran)«. Kako je lahko F. Kos iz teh dveh izrazov prišel do izraza držajni nastavek ni jasno. Razen tega L. Pfeiffer sicer navaja, da nastopa ta tip tudi v aurignacienu, ko pravi: »Ein neuer Typus mi Lorbeerblattähnlichkeit tritt im Aurignacien und in Solutréen vorübergehend auf«, toda obravnava izključno ploskovno retuširano varianto, ki jo tudi edino prikaže na sliki. Ta varianta z neveljskim artefaktom gotovo nima nič skupnega. V naslednjem stavku ugotavlja F. Kos, da je »R. R. Schmidt (1909)... našel samo v arheoloških inventarjih poznoaurignacienskih najdišč rezila z držajnim nastavkom«. Če to Schmidtovo delo pregledamo, se pokaže, od kod izhaja Kosov termin. Schmidt namreč med drugimi artefakti navaja tudi »Messer mit stielförmigen Ansätzen« (104) in »Klingen mit Stielansatz« (109), misli pa pri tem na »Kerbspitzen«. Objavlja tudi sliko (Fig. 14, Taf. XVIII), ki predstavlja tako netipičen primer, da F. Kosu, ki to sliko citira, ni mogla nuditi prave predstave za kakšen tip gre. Obe deli, ki ju citira F. Kos, sta nastali 30 let pred Nevljami, ko je bilo poznavanje izrobljenega orodja šele na začetku. R. R. Schmidt niti še ne uporablja izraza »Kerbspitze« ali »Kerbklinge«, L. Pfeiffer sicer ta termin že uporablja, toda obravnava le ploskovno obdelano varianto. Pri tako pomanjkljivi informaciji o izrobljenih orodjih, kakršno lahko dobimo iz teh dveh del in pri orientaciji artefakta s praskalom zgoraj, je F. Kosu zamaknjen spodnji del (ponesrečeno odbite kline) vzbudil vtis »držajnega nastavka«.

Drugi dan po odkritju je artefakt videl tudi S. Brodar. Izkopavanje je bilo v teku. Šlo je šele za prvo najdbo. V taki situaciji je pomembno le, če gre res za kremen in če je res odbit. Pri prvi najdbi je najvažnejša ugotovitev, da gre res za paleolitsko postajo. Morda takrat še ni bil niti dobro opran. Zaradi črne barve so retuše s prostim očesom tudi zelo slabo vidne. Tudi iz njegove skice na zapisku (sl. 1), kjer je artefakt postavljen s praskalom zgoraj, lahko sklepamo, da ga ni dobro pogledal. Nekoliko

v nasprotju s takim sklepanjem je pa dejstvo, da je na svoji skici označil retuše na levem robu ob praskalu in še na desnem robu spodaj. Naj bo kakorkoli že, tudi S. Brodar je bil mnenja, da gre za nekoliko ponesrečeno praskalo na klini. Zaradi tega ni bilo razloga, da bi se kdo posebej zanimal za ta artefakt. Čeprav smo ga tekom časa ob raznih prilikah videli, se nikomur ni zdelo potrebno, da bi ga natančneje pregledal. Od tod tudi omemba F. Osoleta (1962–1963, 138), da postaja v Nevljah »...kulturno ni ožje opredeljiva«. F. Kos je objavil le fotografijo artefakta (Tab. VI, sl. 15); to je slabo, ker se na posnetkih obdelava vidi slabo ali pa sploh ne. Fotografija je tudi precej prevelika (brez navedbe kakšna je povečava) in daje zelo napačno predstavo. Zaradi tega smo se odločili, da topot artefakt še narišemo in ga objavimo v naravni velikosti (sl. 2). Prirodoslovnemu muzeju, ki ga je v ta namen radevolje posodil, gre lepa zahvala. Preden ga je prevzela risarka D. Knific-Lunder, je bilo potrebno artefakt natančno pregledati. Kakor v Nevljah že večkrat je spet prišlo do presenečenja. Izkazalo se je, da gre, čeprav je bil prvi in je ostal edini, za zelo zanimiv artefakt, ki vsekakor zasluži večjo pozornost, kakor pa jo je bil deležen doslej.

Navadno rišemo artefakte tako postavljene, da je udarna ploskev oziroma točka udarca, ki je povzročil odbitek, spodaj. Velika večina praskal na klini ima praskalo na terminalnem koncu, kar pomeni, da je na risbi praskalo zgoraj. V skladu s tako prakso je tudi F. Kos orientiral neveljski artefakt na objavljeni fotografiji. Kadar sta udarna ploskev in bulbus vidna, orientacija ne povzroča težav. Orientacija postane problematična, kadar iz kakršnegakoli razloga ta dva znaka na artefaktu nista vidna. Tak primer je neveljski artefakt in orientacija samo na podlagi običajne terminalne lege praskala se zdi logična. Toda na odbitku so lahko še drugi znaki, po katerih lahko sklepamo na smer odbijanja. Če najprej pogledamo neveljski artefakt le kot odbitek, ne da bi upoštevali obdelavo, vidimo, da je polovica, ki nosi praskalo, širša in se proti drugemu koncu odbitek oži. Izjeme seveda so, toda splošni habitus odbitkov je tak, da je pri bulbusu odbitek masivnejši. Dostikrat je na ventralni ploskvi videti udarne valove, katerih konkavna stran označuje lego bulbusa. Na neveljskem artefaktu jih ni videti. Čeprav zelo slabo so pa udarni valovi vidni na dorzalni ploskvi, ki je nastala za enim prejšnjih odbitkov (sl. 2 b). Njihova konkavna stran kaže proti praskalu. Tudi oblika te ploskvice kaže, da je bila odbita pri praskalu. Na desnem robu na drugem koncu kakor praskalo vidimo dva zobca. To sta po vsej verjetnosti negativna dveh odbitkov, ki sta se nepravilno zalomila. Udarjena sta morala biti tam, kjer je praskalo. Nasproti praskala zaključí artefakt

Sl. 2: Izrobljena konica iz Nevelj.

Abb. 2: Kerbspitze aus Nevlje.

ravna prečna ploskvice (sl. 2, c in d). Retuširana ni, je le nekoliko hrapava, kar včasih vidimo pri prelomih ne dovolj homogenega sileksa. Tukaj je bila konica artefakta, ki je odlomljena. Čeprav bulbusa in udarne ploskve na artefaktu ni videti, je dovolj argumentov za trditev, da sta bila tam, kjer je praskalo in da ga je treba obrniti.

Pri natančnejšem pregledu se takoj vidi, da ne gre le za klino s praskalom, ampak da je obdelave precej več. Bazalno se od praskala na desni strani retuša neprekinjeno nadaljuje. Strma retuša praskala preide v navpično, ki se nadaljuje do ene tretjine dolžine in predstavlja izrobo. Levi rob je retuširan na terminalni tretjini. Retuša je nekoliko bolj groba. Najprej je zelo strma, potem preide v vertikalno in proti koncu artefakta je previsna. Gre do preloma in je verjetno šla še naprej proti konici. Na ventralni ploskvi je bazalno po celi širini, proti sredini artefakta pa na eni strani, ploskovna retuša. S to ploskovno obdelavo je bil odstranjen bulbus, kakor je bila z izdelavo praskala odstranjena udarna ploskev. Ventralna ploskev je tudi terminalno ploskovno obdelana. Tudi ploskovna retuša je verjetno šla do konice.

Poznamo nekaj primerov kombinacije izrobe in praskala, toda ne v taki obliki, kot je to na neveljskem artefaktu. Praskala ob bazi so itak redka. Razen tega ni nameščeno v osi, ampak je potisnjeno v desno. Po subjektivnem občutku človek sploh ni imel namena izdelati praskala, ampak je začel (izjemoma) z retuširanjem že na levi strani baze in potem neprekinjeno prešel v retuširanje desnega roba. Ravno ta neprekinjenost navaja na izrečeno misel. Nenavadno je tudi, da je človek iz takega pokvarjenega odbitka skušal nekaj napraviti. Taki primeri niso pogosti. Morda zato prave primerjave za opisani artefakt v literaturi nismo našli. Kljub nenavadni obliki se zelo približuje izrobljenim konicam, ki imajo poleg izrobe retuširano tudi konico. Morda moti, ker je izroba na neveljskem artefaktu malo izrazita. Če jo primerjamo z izrobo konice iz Jame v Lozi je razlika velika. Toda če pogledamo večje število izrobljenih orodij, vidimo, da zelo plitve izrobe sploh niso nekaj izjemnega. Kot primer navedimo našo najdbo iz Županovega spodmola (F. Osole, 1976, T. 2/11). Da gre pri neveljskem artefaktu zelo verjetno za lozensko konico, potrjuje ploskovna retuša, ki na tem tipu v mnogo primerih nastopa, medtem ko druga orodja take retuše nimajo. Če je prej kulturna pripadnost gravettieniu izhajala le iz datacije, je s tem tudi tipološko utemeljena.

Oglejmo si še enkrat neveljski profil. Tokrat na podlagi zapiska S. Brodarja, torej brez puhlice. Vse plasti so vodnega izvora. Spodnje plasti sivec so se usedale v mirni zastajajoči vodi. Gladina je nihala, vendar tega nihanja ne smemo vezati na klimatske spremembe. Podobno je z zgornjo serijo. Hitrost in moč vode se je menjavala, kar tudi ni bilo posledica klimatskih sprememb. Samo na osnovi plasti torej o klimi ni mogoče reči ničesar. Močan indikator pa sta obe živalski vrsti, odkriti v zgornjem delu sivec, tj. mamut in severni jelen, ki sta tipična predstavnika mrzle favne. Za naše kraje je severni jelen pravzaprav še pomembnejši indikator časa, saj ga je najti v številnih postajah, ki so dobro datirane v drugo polovico würma. Toda ta druga polovica würma je razmeroma dolgo trajala in še danes ni dokončno rešeno, v kateri del tega obdobja spada ta ali ona postaja. Do neke mere se to vprašanje odraža že v citiranih omembah Nevelj, od katerih je vsaka nekoliko drugačna: »... med würmom II in würmom III«; »... v würmu II ali še celo v mlajšo dobo«; »... v mlajšem würmu«; »... v končno obdobje würmskega glaciala«; »... v würmsko stadialno dobo II + III«; »... v vrhunac III würmskega stadiala«.

Omeniti je še treba, da so bile narejene tudi pelodne analize neveljskih sedimentov. Rezultati kažejo na hladno klimo, vendar pa ne ekstremno hladno. A. Budnar-Lipoglavšek (1944, 157) pravi takole: »...je vladala ob sedimentaciji hladnejša klima zadnje t. i. würmske ledene dobe, ki pa ni bila tako ostra in mrzla kakor v Centralnih Alpah...« Pri poslabšanju klime je nekje pred viškom poledenitve doseženo tako stanje, zato je bila F. Kosova datacija v konec interglaciala oziroma v nastopajočo sledečo poledenitev potrjena tudi s pelodno analizo. Toda avtorica pravi v predgovoru (1944, 94): »Analiza peloda v diluvialnih naselbinah in mikrostratigrafija sta pri nas še neorani ledini.« Njeno delo je bilo pionirsko, kar pomeni, da ni bilo nobene druge analize, s katero bi lahko primerjala svoje rezultate. Na podlagi raziskovanj A. Šerclja v preteklih desetletjih poznamo razvoj naše pleistocenske flore zdaj že precej dobro. Po njegovem mnenju, za katero se mu lepo zahvaljujem, je treba neveljski diagram razložiti drugače. Pojav nekaj listavcev v sicer hladni klimi pomeni ublažitev mraza, oziroma prvi znak prihajajoče toplejše periode. Torej gre za prehod iz mrzle v toplo dobo, kar je ravno v nasprotju z mnenjem F. Kosa in A. Budnar-Lipoglavškove, ki sta menila, da gre za konec tople in prehod v mrzlo dobo. Za katero otoplitev naj bi šlo pa neveljski pelodni profil ne zadošča. V poštevh prihaja interstadialna otoplitev ali pa celo začetek postglaciala. Mamut, severni jelen in gravettienska kultura postglacial seveda izključujejo.

Neveljsko paleolitsko postajo je treba prišteti k skupini jam, ki tudi vsebujejo izrobljena orodja, tj. k Jami v Lozi, Ovčji jami in Županovemu spodmolu. Določitev natančnejšega mesta v okviru gravetienske kulture in podrobnejše kronološke uvrstitve v poteku drugega dela würma, oziroma v mrzli dobi po interstadialu Potočke zijalke, ovirajo enake težave, kakor pri drugih naštetih postajah. Ene podrobnosti pa vendarle ne smemo prezreti. Nekaj listavskih pelodov nakazuje prihajajočo otopleitev, ki je potem ni bilo, in je vsaj v sedimentih Nevelj in drugih postaj ni zaslediti. Zdi se, da je otopleitev med würmom II in III bila pri nas prešibka, da bi se manifestirala v sedimentaciji, kar tudi pomeni, da jo je mrzla favna lahko preživela. Med navedenimi omembami Nevelj se z možnostjo, ki jo nakazuje nova interpretacija pelodne analize, najbolj ujema mnenje S. Brodarja, da spadajo Nevlje v nekoliko milejše klimatske razmere med würmom II in würmom III.

- BRODAR M., OSOLE F. (1979), Nalazišta paleolitskog i mezolitskog doba u Sloveniji. – *Praistorija jugoslavenskih zemalja* 1, 135–157, Sarajevo.
- BRODAR S. (1935), Nova paleolitska postaja v Njivicah pri Radečah. – *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* 16, 1–33, Ljubljana.
- BRODAR S. (1939), O stratigrafiji Potočke zijalke. – *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* 20, 66–95, Ljubljana.
- BRODAR S. (1950), Prerez paleolitika na slovenskih tleh. – *Arheološki vestnik* 1, 5–10, Ljubljana.
- BRODAR S. (1955 a), Kostanjevica ob Krki paleolitska postaja na planem. – *Razprave razreda za prirodoslovne vede SAZU* 3, 431–462, Ljubljana.
- BRODAR S. (1955 b), Ledenodobni človek na ljubljanskih tleh. – *Zgodovina Ljubljane*, 223–242, Ljubljana.
- BUDNAR-LIPOGLAVŠEK A. (1943), Rastlinski ostanki neveljskega paleolitskega najdišča. – *Zbornik Prirodoslovnega društva* 3, 95–101, Ljubljana.
- BUDNAR-LIPOGLAVŠEK A. (1944), Rastlinski ostanki in mikrostratigrafija mamutovega najdišča v Nevljah. – *Prirodoslovna izvestija* 1, 93–188, Ljubljana.
- KOS F. (1939 a), Paleolitske najdbe ob Nevljici. – *Etnolog* 10–11, 417–419, Ljubljana.
- KOS F. (1939 b), Der Quartärfund von Nevlje. – *Quartär* 2, 150–151, Berlin.
- KOS F. (1939 c), Neveljski paleolitik. – *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* 20/1–4, 25–65, Ljubljana.

- KOS F. (1941), Problematika neveljskega paleolitika v okviru pleistocenskih dogodkov. – *Zbornik Prirodoslovnega društva* 2, 97–101, Ljubljana.
- OSOLE F. (1962–1963), Mlajši paleolitik iz Ovéje jame. – *Arheološki vestnik* 13–14, 129–156, Ljubljana.
- OSOLE F. (1964–1965), Paleolitik Slovenije. – *Arheološki vestnik* 15–16, 9–20, Ljubljana.
- OSOLE F. (1972), Babja jama, zatočišče ledenodobnih lovcev. – *Naše jame* 13, 1971, 35–40, Ljubljana.
- OSOLE F. (1976), Paleolitik iz Županovega spodmola pri Sajevcáh. – *Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji* 5, 7–28, Ljubljana.
- PFEIFFER L. (1912), *Die steinzeitliche Technik*. – Jena.
- RAKOVEC I. (1939), H geologiji in morfologiji Tuhinjske doline. – *Hrvatski geografski glasnik* 8–10, 175–187, Zagreb.
- RAKOVEC I. (1958), Geološki razvoj Kamniške pokrajine. – *Kamniški zbornik* 4, 5–32, Ljubljana.
- SCHMIDT R. R. (1909), Das Aurignacien in Deutschland. – *Mannus* 1, 97–120, Würzburg.
- ŠIFRER M. (1961), *Porečje Kamniške Bistrice v pleistocenu*. – Dela 4. razr. SAZU 12, Ljubljana.

Viri:

- PASB = Privatni arhiv Srečka Brodarja
ANM = Arhiv Narodnega muzeja v Ljubljani

REVISION DER PALÄOLITHSTATION IN NEVLJE

Zusammenfassung

In Nevlje bei Kamnik nördlich von Ljubljana stießen im Jahr 1938 die Arbeiter beim Brückenbau auf Mammutknochen. Während der Skelett-Rettungsgrabung wurde außerdem ein Artefakt aus schwarzem Lydit gefunden und damit war auch der Beweis für die Anwesenheit des eiszeitlichen Menschen erbracht. Die Station wurde von F. Kos freigelegt und veröffentlicht (1939 c). Kulturell setzte er sie der Höhle Potočka zijalka zur Seite, chronologisch aber in die eintretende Würm-Vereisung.

Der Autor berichtet zunächst ziemlich eingehend über die verschiedenen Vorkommnisse anlässlich der Ausgrabung und unmittelbar danach. Anhand der im Archiv erhaltenen Skizze, die S. Brodar beim Besuch der Grabungen anfertigte (**Abb. 1**), geht der Autor zur Deutung des Profils über. Er weist auf die falsche Parallelisierung von F. Kos der im Wasser entstandenen Kulturschicht mit Lößprofilen hin. Das Sediment wurde zur Gänze durch das Wasser abgelagert und ist von ausgesprochen lokaler Entwicklung, so daß die Verknüpfung mit dem Klima nicht angebracht ist. Er korrigiert überdies die irrümliche Ansicht von F. Kos, daß die unter dem Humus liegende Schicht Löß sei. Im Artikel von Kos (1939 b, 151), wo das Profil nach S. Brodars Aufzeichnung angegeben wird, ist für die unter dem Humus liegende Schicht »Flugsand« angeführt. Das ist ein Druckfehler, richtig müßte »Flußsand« stehen. In Nevlje und Umgebung gibt es tatsächlich keinen Löß. Das Profil umfaßt nicht das Riss-Würm-Interglazial und die gesamte Würm-Vereisung, wie F. Kos meinte, sondern ist der untere Sedimentkomplex im ruhigen bzw. langsam fließenden Wasser, im zweiten Teil des Würm bzw. in dem kalten Zeitraum nach dem Interstadial der Potočka zijalka entstanden, was die gefundenen Mammut- und Rentierreste bezeugen. Der obere, vom fließenden und reißenden Wasser abgelagerte Schichtenkomplex gehört schon dem Postglazial an, wofür auch das von F. Kos entdeckte Keramikstück (1939 c, 53) in Schicht F Zeugnis ablegt.

Für die Nevlje-Schichten wurde desgleichen die Pollenanalyse durchgeführt, die erste bei uns und folglich eine Pioniertat, die nachgewiesen hat, daß es sich um ein kaltes, jedoch nicht extrem kaltes Klima handelt. Die Erklärung dafür lautete, daß dies der Übergang vom Interglazial zur Würm-Vereisung sei (A. Budnar-Lipoglavšek 1944). Die gegenwärtige Erklärung des Palinologen A. Šercelj ist gerade umgekehrt – es handelt sich um den Übergang von einem kalten zu etwas milderem Klima, was das wärmere Intervall (Würm II/III) im Laufe des zweiten Teils des Würm andeutet. Zu einer stärkeren Erwärmung kam es jedoch nicht, die

Kulturschicht in Nevlje führt ja Mammut- und Rentierreste. Dieses Interstadial läßt sich auch in den Höhlensedimenten nicht aufspüren.

Das einzige Artefakt bezeichnete F. Kos als mikrolithischen Aurignacien-Klingenkratzer, veröffentlichte jedoch nur dessen Foto mit nach oben orientiertem Kratzer. Beim Zeichnen erwies sich, daß es sich um etwas anderes handelt (**Abb. 2**). Vor allem muß das Artefakt umgekehrt werden. Die Basis bei F. Kos ist der abgebrochene Terminalteil der ziemlich mißlungen abgeschlagenen Klinge. Der scheinbare Kratzer ist die unmittelbar in die Kerbe übergehende Basisretusche. Ein Teil der Spitzenretusche ist noch erhalten. Außerdem weist dieses Artefakt noch eine Flächenretusche an der Ventralseite auf, und zwar eine basale und eine terminale. Sämtliche Argumente sprechen dafür, daß es sich um eine beschädigte Kerbspitze handelt.

Aufgrund sämtlicher Korrekturen ist die Paläolithstation in Nevlje ins Gravettien einzugliedern, und zwar in die Gruppe der Höhlenstationen Jama v Lozi, Ovčja jama und Županov spodmol, die gleichfalls unterschiedliche Kerbgeräte enthalten. Die endgültige Einordnung, wohin im zweiten Teil des Würm diese Stationengruppe zu setzen ist, ist noch nicht möglich, da ihre Profile nicht hinreichend differenziert sind. Lediglich anhand des Pollenprofils in Nevlje würden sie ins etwas mildere Klima nach dem Ende des Würm II gehören, das sich jedoch bei uns nicht als Interstadial durchgesetzt hat.